

УДК 37.015.31: 17.022.1.

ВАЛЕРІЙ ЛУТФУЛІН

(Полтава)

ЄДНІСТЬ МОРАЛЬНОГО І ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ В ЦІЛІСНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Висвітлено проблему залучення кожної дитини дошкільного віку і кожного учня ЗНЗ до посильних видів трудової діяльності з метою організації цілісного навчально-виховного процесу і піднесення рівня трудового і морального виховання підростаючого покоління. Розглянуто початковий етап трудового виховання у його зв'язку з ігровою діяльністю дітей. Детально проаналізовано значення простих форм природоохоронної діяльності дітей для вирішення завдань трудового, морального і екологічного виховання.

Ключові слова: *цілісний педагогічний процес, трудове і моральне виховання, гра, праця, виховання дбайливого ставлення дітей до тварин і рослин, розумовий розвиток.*

«Я подарував би їй красивого собаку і поні, щоб навчити її доглядати за живими істотами; я б дарував їй птахів, щоб годуючи їх, вона взнала ціну краплині води і крихті хліба... Ось так я розумію виховання дівчини».

А. Франс

Вивчення педагогічного досвіду А.С. Макаренка свідчить про те, що найважливішою умовою досягнутих ним успіхів у вирішенні складних проблем перевиховання і виховання безпритульних дітей і неповнолітніх правопорушників була організація цілісного навчально-виховного процесу, в якому нерозривно поєднувались трудове, моральне, естетичне, фізичне виховання й освіта в обсязі повної середньої школи. Значних успіхів в реалізації цілісного підходу до виховання школярів досягли відомі українські педагоги В.О. Сухомлинський і О.А. Захаренко [3, с. 241-249]. Проте масова шкільна практика не використовує належною мірою творчих надбань цих талановитих педагогів.

Однією з найбільших перешкод у реалізації цілісного навчально-виховного процесу в умовах загальноосвітніх навчальних закладів є відсутність належних умов для організації трудової діяльності учнів. Тому трудове виховання в багатьох школах обмежується уроками праці, прибиранням пришкольній території або збиранням макулатури та інших видів вторинної сировини, що не дає можливості досягти належних результатів у цілісному розвитку особистості.

Підкреслюючи величезне виховне значення праці, К.Д. Ушинський зазначав: «Без особистої праці людина не може йти вперед; не може лишатися на одному місці, але повинна йти назад» [5, с. 108]. Тому виховання, позбавлене особистої праці учнів, аж ніяк не може бути повноцінним і успішним. Ушинський доповнює щойно наведену думку застереженням, яке треба зрозуміти

не лише вчителям, але й батькам кожної дитини: «Тіло, серце і розум людини потребують праці, і ця потреба настільки настійна, що коли, з будь-яких причин, у людини не буде особистої праці в житті, тоді вона губить справжню дорогу і перед нею відкриваються дві інші, обидві однаково згубні: дорога невситимого незадоволення життям, похмурої апатії і бездонної нудьги або дорога добровільного, непомітного самознищення, на якій людина швидко опускається до дитячих примх або скотських насолод» [5, с. 108].

Тому педагогічний колектив кожної школи має зосередити максимум зусиль на справі розгортання різних видів трудової діяльності учнів у навчально-виховному процесі. Необхідно, зокрема, збагачувати трудовими завданнями домашню роботу учнів. Важливо також зміцнювати зв'язок трудового виховання з іншими ланками навчально-виховної роботи,

Метою даної статті є аналіз можливостей залучення кожного учня до трудової діяльності і реалізації на цій основі цілісного навчально-виховного процесу.

У цьому зв'язку виключно важливого значення набуває питання про те, в якому віці і в яких формах має розпочинатися залучення дітей до трудової діяльності. Відповідь на це питання допомагає знайти звернення до головного педагогічного твору К.Д. Ушинського «Людина як предмет виховання» [7] і до циклу лекцій А.С. Макаренка з проблем сімейного виховання [4].

У сучасній педагогіці укорінилася думка, що при переході дітей від дошкільного до молодшого шкільного віку на зміну ігровій діяльності приходить навчання. Проте, за спостереженнями Ушинського, між грою і навчанням, а також між грою і працею є перехідний ступінь у розвитку дитячої діяльності. «До гри безпосередньо прилягають дитячі неучбові заняття, і тому не можна власне сказати, де починається заняття і закінчується гра: копання грядок, садіння квітів, шиття плаття ляльці, плетіння кошика, малювання, опрацювання книжок, столярська робота є такою ж мірою ігри, якою і серйозні заняття» [7, с. 333].

Нерозривний взаємозв'язок початкового етапу трудового виховання з ігровою діяльністю знаходить підтвердження в лекції «Гра», яку А.С. Макаренко представив широкому колу батьківської громадськості: «Яка дитини в грі, така з багатьох поглядів вона буде в роботі, коли виросте. Тому виховання майбутнього діяча відбувається насамперед у грі. І вся історія окремої людини як діяча і працівника може бути показана в розвитку гри і в поступовому переході її в роботу» [4, с. 366].

Особливу увагу А.С. Макаренко звертав на те, що цей процес відбувається дуже повільно і наполегливо радив вчасно його розпочинати: «В наймолодшому віці дитина переважно грається, її робочі функції дуже незначні й не виходять за межі найпростішого самообслуговування; вона починає самостійно їсти, вкриватися одягом, надягати штанці. Але навіть і в цю роботу дитина вносить ще багато гри» [4, с. 366].

Спираючись на свій унікальний досвід трудового виховання дітей, підлітків, юнаків і дівчат в колонії ім. М. Горького і комуні ім. Ф.Е. Дзержинського, Макаренко радив батькам скласти перелік посильних для дітей видів домашньої праці, починаючи від найпростіших форм самообслуговування. У лекції «Виховання в праці» він перелічує понад двадцять таких простих трудових завдань (поливати квіти, витирати пил на підвіконні, накривати на стіл перед обідом,

тримати в порядку умивальник тощо) і відзначає, що в кожній сім'ї знайдеться багато подібних робіт [4, с. 392-393].

Наведений А.С. Макаренком перелік трудових завдань для дітей спрямовує увагу батьків на те, щоб діти не лише обслуговували себе в міру власних сил і можливостей, але й піклувались про матір і батька, допомагаючи їм підтримувати чистоту і порядок в кімнатах, у сімейному господарстві. У цьому переліку є також прості види праці, які привчають дітей піклуватись про домашніх тварин, про кімнатні рослини. А в тих випадках, коли сім'я має город або квітник, Макаренко радить визначити ділянку, за яку відповідатиме дитина у виконанні всіх робіт: сівби, догляду і збирання плодів [4, с. 393].

Дбайливе педагогічне керівництво піклуванням дітей про тварин і доглядом за рослинами забезпечує єдність їх трудового, морального, естетичного й екологічного виховання, що має важливе значення для забезпечення цілісності виховного процесу. У цьому зв'язку ми приєднуємося до думки про те, що екологічне виховання слід розглядати як «цілеспрямований розвиток у підростаючого покоління високої екологічної культури, що включає в себе знання про природу, гуманне, відповідальне ставлення до неї як до найвищої національної й загальнолюдської цінності та готовність до природоохоронної діяльності» [2, с. 275].

Найпростіші форми природоохоронної діяльності доступні дітям не лише шкільного, але й дошкільного і навіть переддошкільного віку. У сільській місцевості діти, під керівництвом і наглядом з боку дорослих можуть годувати курчат або каченят, поливати квіти і овочеві грядки. У містах найбільш доступною формою природоохоронної діяльності дітей може бути годування голубів або горобців, поливання квітів та декоративних рослин. На нашу думку, до такої діяльності можна залучати дітей у віці 3-х і навіть 2-х років. Цілком зрозуміло, що прояви дбайливого ставлення дітей до тваринного і рослинного світу має супроводжуватись схвальними судженнями з боку дорослих.

У формуванні перших паростків природоохоронної діяльності дітей провідна роль має належати сім'ї. Подальше розширення кола такої діяльності має відбуватися в дошкільних закладах і в загальноосвітніх школах.

Величезне виховне значення дитячого піклування про тварин знаходить підтвердження в багатьох творах художньої літератури. У романі Панаса Мирного «Хиба ревуть воли, як ясла повні» Марина Гудзь наполегливо прищеплює своєму одинчику Івасеві «любов до усякого живла». Під цим впливом хлопчик «пестив козачків, коників, сонечка, слухав дзвінку жайворонкову пісню». Коли Івась підростав, йому було боляче, якщо «віл захоріє». Він був коло вола, намагаючись якимось попіклуватись про нього. А потім «і до плуга став братися».

Дж. Лондон уважав ставлення до тварин одним із найважливіших критеріїв людяності: «Кістка, кинута собаці, не є милосердям. Милосердя це кістка, поділена із собакою, коли сам голодний не менше за нього» [1, с. 369].

Слова епіграфа до нашої статті про виховання дівчини взяті нами з повісті А. Франса «Злочин Сільвестра Бонара». Сільвестр Бонар, відомий історик, прекрасна, добра людина, його «злочин» полягає в тому, що він самовільно забирає з пансіону дівчинку-сироту, яка зазнавала від своєї наставниці численних принижень і знущань. Її добровільний вихователь не дарує дитині ані поні, ані красивого собаку; в зимову непогоду він підбирає kota, якого ударом ноги викидають з аптеки на вулицю. Цей кіт добре виконує свій обов'язок, захищаючи бібліотеку свого рятівника від мишей.

Тисячі казок усіх народів світу закликають батьків і учителів прищеплювати дітям любов «до усякого живла». Треба нарешті визнати цей заклик важливою аксіомою виховання.

Виховуючи в дитини любов до тваринного і рослинного світу, не можна випускати з поля зору головне завдання морального виховання – прищеплення їй доброго, чуйного ставлення до оточуючих людей. У вирішенні цього завдання перед батьками і вчителями постає багато складних питань. Як має дитина ставитися до своїх ровесників? Як вона має реагувати на прояви недобррозичливості і навіть агресивності з боку інших дітей? Якими методами і прийомами треба користуватися, виховуючи в дитини добре ставлення до людей різного віку і статі, до здорових і хворих людей, до інвалідів? Чому дитину треба привчати не перебивати розмову дорослих людей? Перелік таких питань можна продовжувати й продовжувати, але кожне з цих питань у своєму вирішенні може викликати значні труднощі, вимагаючи не тільки від вихователів, але й від вихованців багато терпіння і витримки.

Тому, на нашу думку, виховання в дитини доброго ставлення до оточуючих людей є завданням набагато складнішим, ніж прищеплення їй любові до живої природи. У повсякденному житті доводиться зустрічати багато юнаків і дівчат, чоловіків і жінок, в яких любов до тварин поєднується з недобррозичливістю, конфліктністю і навіть з агресивністю у ставленні до інших людей.

Проблема виховання в дітей чуйного ставлення до інших людей за своєю складністю і багатогранністю виходить далеко за межі даної статті. Тому доводиться обмежитись лише незаперечною думкою, що в сім'ї кожен дорослий має привчати дитину піклуватись про всіх близьких і бути для неї в цьому прикладом.

Важливо поєднувати глибокий, благодотворний вплив піклування про живу природу на емоційну сферу дітей також із засвоєнням ними відповідних їх віку знань про тваринний і рослинний світ. У дошкільному й молодшому шкільному віці пізнання живої природи справляє виключно благодотворний вплив на розумовий розвиток дітей, який яскраво висвітлюється в педагогічній спадщині К.Д. Ушинського. У передмові до першого видання «Дитячого світу» Ушинський зазначав, що при підготовці цієї книги для уроків читання він зосередив свою увагу «на предметах природничої історії» [6, с. 207], обґрунтовуючи це двома причинами. Перша причина такого підходу пов'язана з наочністю і доступністю сприйняття природних предметів і явищ. «Дитина, яка починає вчитися, повинна не тільки розуміти те, що читає, але й правильно і уважно дивитися на предмет, який стоїть, помічати його особливості, словом не тільки вчитися думати, а й споглядати і спочатку навіть споглядати, ніж думати. Наочне навчання мало б, звичайно, передувати розумовому вправлянню і починатися в найбільш ранньому віці, перед тим, як дитина навчиться читати» [6, с. 207].

Друга причина побудови змісту «Дитячого світу» переважно на предметах і явищах природознавства полягає в тому, що ці предмети, на думку автора, «є найзручнішими для того, щоб привчити дитячий розум до логічності, що й становить головну мету читання і розповідей». К.Д. Ушинський був переконаний в тому, що «логіка природи є найдоступніша і найкорисніша логіка для дітей» [6, с. 208].

Таким чином, виховання любові до живої природи має поєднуватися із залученням дітей до доступних видів природоохоронної діяльності, з розвитком

їх допитливості й спостережливості, з читанням книг і розповідями про живу й неживу природу. Цей виключно важливий аспект виховної діяльності сім'ї і школи має стати невід'ємною складовою цілісного педагогічного процесу, з'єднувальною ланкою у вирішенні актуальних завдань морального, трудового, естетичного, екологічного виховання і розумового розвитку дітей.

Проте, незважаючи на всю важливість виховання любові до живої природи, залучення дітей до природоохоронної роботи необхідно поєднувати з усіма іншими напрямками трудового виховання, які традиційно використовуються в навчально-виховній діяльності ЗНЗ і в досвіді сімейного виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Великие мысли великих людей: Антология афоризма. В 3-х т. Т. 3. XIX-XX века / Сост. И.И. Комарова, А.П. Кондрашов. – М.: РИПОЛ классик, 2008. – 736 с.
2. Лузан П.Г., Васюк О.В. Історія педагогіки та освіти в Україні: навчальний посібник / П.Г. Лузан, О.В. Васюк. – К.: ДАКККіМ, 2010.– 296 с.
3. Лутфуллін В.С. Теоретико-методичні засади усунення навчальних перевантажень учнів / В.С. Лутфуллін. – Полтава: Видавець Шевченко Р.В., 2011. – 336 с.
4. Макаренко А.С. Твори в 7 томах. Т. 4. / А.С. Макаренко – К.: Рад. школа., 1954. – 522 с.
5. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: У 2-х т. – Т. 1. / За ред. О.І. Пискунова / К.Д. Ушинський. – К.: Рад. школа, 1983. – 489 с.
6. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: У 2-х т. – Т. 2./ За ред. О.І. Пискунова. / К.Д. Ушинський. – К.: Радянська школа, 1983.— 359 с.
7. Ушинський К.Д. Твори: У 6 т. – т. 6. / К.Д. Ушинський. – К.: Рад. школа, 1955. – 613 с.

ВАЛЕРИЙ ЛУТФУЛЛІН

ЕДИНСТВО МОРАЛЬНОГО И ТРУДОВОГО ВОСПИТАНИЯ В ЦЕЛОСТНОМ ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

Рассмотрена проблема привлечения каждого ребенка дошкольного возраста и каждого школьника к сильным видам трудовой деятельности с целью организации учебно-воспитательного процесса и повышения уровня нравственного воспитания подрастающего поколения. Особое внимание уделено начальному этапу трудового воспитания в его связи с игровой деятельностью. Проведено детальный анализ значения простых форм природоохранной деятельности детей для решения задач трудового, морального и экологического воспитания.

Ключевые слова: целостный педагогический процесс, трудовое и моральное воспитание, игра, труд, воспитание заботливого отношения детей к животным и растениям.

VALERY LUTFULLIN

THE UNITY OF MORAL AND LABOR EDUCATION IN THE HOLISTIC EDUCATIONAL PROCESS

The article highlights the problem of attraction of every child of preschool age and each student's GPC to all possible types of work for the purpose of organizing an educational process and increase the level of moral upbringing of the younger generation. Based on the analysis of pedagogical heritage of K. D. Ushinsky, A. S. Makarenko the author reveals the peculiarities of the initial stage of labor education, when the first work effort of children are inextricably linked to games activities. It is shown that in lectures of A.S. Makarenko of the education of children in the family, with which he turned to the broad parent community, presents a constructive programme organization of labor education of children, which has

not lost its relevance for a modern young family. In particular, work education must begin with the formation of the child's ability to perform the simplest kinds of self-service.

In this context, it is noted that the A.S. Makarenko the list of labor activities for children directs parents' attention to children not only served himself in the measure of their own strength and capabilities, but also took care of her mother and father, helping them to maintain cleanliness and order in rooms, in the family farm. In this list there are also simple activities that teach children to care for Pets, plants. And in those cases where the family has a vegetable garden or flower garden, A.S. Makarenko advises to define the area that will meet the child in all works: planting, care and harvesting.

Analyzed the value of the environmental activities of children for solving problems of labor, moral and environmental education. The critical importance of teaching the children respect for the animals are illustrated with vivid examples from literary works P. Myrnuy, J. London, A. France.

It is shown that the simplest forms of environmental activities, available to children not only school, but also preschool. Emphasized the importance of careful attitude to fauna and flora was stimulated by the flattering judgments by adults. Also emphasized that nurturing the child's love for the animal and the vegetable world, we cannot lose sight of the main task of moral education instilling in her a good, sensitive attitude to others.

Keywords: *holistic educational process, labor, moral, education, play, work, education of careful attitude of children towards animals and plants, mental development.*

Одержано 15.03.2016, рекомендовано до друку 04.04.2016